

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ ХІМІЇ

У статті містяться відомості про використання інтерактивних форм і методів компетентнісно-зорієнтованих технологій на уроках хімії, що сприяють формуванню здоров'язбережувальної та життєвої компетентностей учнів.

Особливості XXI століття вимагають від сучасної школи формування високоосвіченої, суспільно активної, творчої, конкурентоспроможної молоді людини, яка не тільки багато знає, а й використовує знання як життєвій інструмент; не тільки виконує команди, а й генерує нові ідеї, приймає нестандартні рішення, вміє критично мислити, володіє комунікативними здібностями, використовує свій потенціал для самореалізації, відповідально ставиться до життя.

Конституція України визнає життя і здоров'я людини одними з найвищих соціальних цінностей. Держава, яка згідно з Основним Законом, несе відповідальність перед людиною за свою діяльність, зобов'язана забезпечити якнайповнішу реалізацію цих цінностей і при цьому вирішити завдання виховання здорового покоління, від чого значною мірою залежить стан продуктивних сил країни, її економічний, оборонний, інтелектуальний, духовний потенціал, ресурс розвитку суспільства.

У 1991 році в Україні набула чинності Конвенція ООН про права дитини. Виконання умов Конвенції, положень Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захисту й розвитку дітей вимагало цілеспрямованих дій української держави, усного суспільства щодо створення сприятливих умов для розвитку дітей. Адже стан фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я підрастаючого покоління є інтегральним показником суспільного розвитку, могутнім чинником впливу на економічний, культурний, обороноздатний потенціал країни.

Всесвітня організація охорони здоров'я розглядає цю проблему не як суто медичну, а як комплексну. Здоров'я визначається як філософська, соціальна, економічна, біологічна, медична категорії, об'єкт споживання, вкладення капіталу, індивідуальна і суспільна цінність, явище системного характеру, динамічне, що постійно взаємодіє з навколишнім середовищем.

В. Сухомлинський писав: «Турбота про здоров'я людини, тим більш здоров'я дитини, – це, перш за все, турбота про гармонію всіх фізичних, духовних сил, і вінцем цієї гармонії є радість творчості» [5, с. 109]. Виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я громадян як найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження та зміцнення фізичного й психічного здоров'я – напрями державної політики в галузі виховання

* © Дубова Г. М.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

здорового способу життя, сформульовані у законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту».

Оновлення шкільної хімічної освіти відбувається на засадах принципів гуманізації, диференціації, орієнтації на особистість учнів. Знання, набуті в результаті навчання хімії, стають засобом самореалізації людини в житті, соціальної адаптації, конструктивної суспільної діяльності як умови забезпечення гармонійного життя в довкіллі. Разом з упровадженням особистісно-зорієнтованої освіти трансформується мета й завдання навчання хімії: форми, методи, засоби навчання повинні забезпечити набуття особистістю життєвої компетентності, тобто підготувати дитину до життя і діяльності.

Дослідник цієї проблеми М. Смирнов зауважує: «Якщо здоров'язбережувальні технології пов'язати з вирішенням тільки здоров'яхоронного завдання, то до них належатимуть педагогічні проблеми, методи та технології, які не шкодять прямо чи побічно здоров'ю учнів та вчителів, забезпечують їм безпечні умови перебування, навчання та роботи в загальноосвітньому закладі» [4, с. 44]. Він також зазначає: «Здоров'язбережувальні освітні технології – це багато зі знайомих більшості вчителів психолого-педагогічних прийомів і методів роботи, технологій, підходів до реалізації можливих проблем, до яких додається постійне прагнення самого вчителя до самовдосконалення» [4, с. 63].

Постає питання: яким чином, зважаючи на те, що уроки хімії обмежені в часі, можна створити умови для розкриття та розвитку здібностей школярів, ознайомити їх не лише з теоретичними положеннями хімічної науки, але й навчити застосовувати їх у повсякденному житті, використовуючи хімічні знання у прийнятті відповідальних, життєво важливих рішень?

Метою даної статті є пошук відповіді на питання щодо реалізації науково-методичної проблеми формування здоров'язбережувальних компетентностей на уроках хімії.

Згідно з програмою з хімії для загальноосвітніх навчальних закладів Міністерства освіти і науки України, метою навчання хімії є формування в учнів засобами навчального предмета ключових компетентностей, необхідних для соціалізації, творчої самореалізації особистості, розуміння природничо-наукової картини світу, вироблення екологічного стилю мислення і поведінки та виховання громадянина демократичного суспільства.

Упровадження інформаційно-комунікативних технологій у навчально-виховний процес, використання інтерактивних методів та прийомів для досягнення результативності в роботі, розвитку мислення учнів, пробудження інтересу до предмета та здобуття знань, реалізація форм і методів компетентнісно-зорієнтованих технологій на уроках хімії сприяють формуванню здоров'язбережувальної та життєвої компетентностей.

Плануючи кожний урок, слід передбачити можливість використання різних прийомів. Як, кожний урок починається з пси-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

хологічної розминки, з метою створення комфортного середовища для учнів, доброзичливої обстановки.

Для формування здоров'язбережувальної компетентності учнів на уроках хімії найбільш ефективними є такі інтерактивні методи:

1. Метод «Мікрофон» – на етапі актуалізації опорних знань учнів або на етапі закріплення вивченого матеріалу. Так, при вивченні теми «Органічні сполуки й здоров'я людини» (9 кл.) вчителю доцільно якомога більше задавати питань учням про вплив органічних сполук на здоров'я людини.

2. Метод «Мозковий штурм» – на етапі актуалізації опорних знань учнів. Цей метод базується на використанні знань учнів, здобутих на попередньому уроці. Він потребує від них короткої, швидкої, точної відповіді, передбачає вислуховування ідей без їх обговорення. Наприклад, при вивченні теми «Кислоти» (8 кл.):

1. Що вивчає хімія?
2. На які класи поділяються всі речовини?
3. Як класифікують прості речовини?
4. Що показує хімічна формула?
5. Які ви знаєте типи реакцій?
6. Як класифікують складні речовини?
7. Що таке оксиди?
8. Правила техніки безпеки з їдкими речовинами?

3. «Метод-прес» – на етапі вивчення нового матеріалу. Учні дають відповіді на поставлені питання, аргументуючи їх.

4. «Робота в малих динамічних групах» – на етапі вивчення нового матеріалу і закріплення його. Найкраще – на цілому уроці узагальнення й систематизації знань. Клас об'єднується в 4-5 груп, у кожній з них є учень-консультант, решта готуються бути доповідачами. За допомогою «консультанта» група по чергово виконує декілька завдань з вивченого матеріалу, потім доповідачі пишуть на дошці схеми, рівняння, пояснюючи їх.

Під час проведення узагальнювальних уроків можна використовувати такі ігри, як КВК або уроки-подорожі. Розвитку розумової діяльності учнів сприяють тренувальні ігри, такі як: «Соління огірків», «Ланцюжок», «Хто швидше», «Хто зайвий», «Вірю – не вірю».

Використання інтерактивних технологій не є самоціллю. Не на всіх уроках вони є доречними. Найголовніше, щоб за допомогою інтерактивного в поєднанні з традиційним навчанням формувалися комунікативні та здоров'язбережувальні компетентності, створювалася атмосфера, яка б сприяла співробітництву, розумінню і доброзичливості, підвищувала інтерес учнів до предмета, посилювала в них прагнення здобувати знання самостійно, використовуючи вчителя як консультанта і організатора всього процесу навчання [2; 3].

Знання з хімії потрібні кожному учневі. Тому й вивчати неорганічні й органічні речовини слід на більш практичному

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

рівні, потрібному їм для життя, отже, формувати в учнів на уроках хімії життєві компетентності. Розвитку пізнавальної активності учнів на уроках хімії сприяють лабораторні досліді, практичні роботи, семінарські заняття.

Якісне навчання хімії в школі неможливе без застосування хімічного експерименту. Поряд із традиційними дослідями, що охоплюють зміст курсу хімії, необхідно вводити в шкільну практику експерименти з використанням речовин та препаратів побутової хімії, лікарських препаратів, харчових продуктів, що дозволяють сформувати в учнів таку здоров'язберезувальну компетентність як грамотне поводження з хімічними речовинами у повсякденному житті. При плануванні таких експериментів перевага надається тим, які можуть бути застосовані в повсякденному житті (виведення плям іржі за допомогою лимонної кислоти та кухонної солі; добування крохмалю з картоплі; зберігання харчових продуктів; використання питної соди як мийного засобу та розпушувача). Експеримент ужиткового характеру сприяє створенню життєвих ситуацій, для реалізації яких учні мобілізують свої знання, уміння, певний життєвий досвід.

Традиційна система уроків хімії склалася давно. Ураховуючи наробки вчених, вона доповнена здоров'язберезувальними технологіями навчання. Системно використовуються дидактичні одиниці з акцентом на здоров'язбереження. Конкретні приклади їх використання спрямовані перш за все на активізацію мотиваційної сфери учнів [1].

Учень повинен одержувати необхідні знання для формування хімічної культури використання речовин і матеріалів, що оточують людину скрізь і завжди. Учитель допомагає учням зрозуміти, що одержані ними знання мають для них особистий сенс, бо хімічні знання потрібні не тільки хімікам, медикам і технологам, але й іншим фахівцям: мистецтвознавець зобов'язаний знати хімію пігментів, матеріал скульптур; журналіст не має права в газетних і журнальних публікаціях робити невиправдані для освіченої людини наукові помилки; косметологу слід знати, що таке рН. Багато питань, що вивчаються в курсі хімії, важливо знати будь-якій людині, тому слід звернути увагу на питання, необхідні і корисні для повсякденного життя людини: хімія здорового стану організму і духу; екологічна хімія: найшкідливіші забруднювачі, можливість їх розкладання або втрати токсичності; хімія побуту (миючі засоби, засоби гігієни, косметики тощо); хімія харчування (жири, цукор, крохмаль, білки, чай, кава); хімія шкідливих звичок: куріння, алкоголь, наркотики.

Різними способами організовується використання знань з хімії (особливо – на міжпредметній основі) для пояснення явищ, які спостерігаються в повсякденному особистому житті учнів. Протягом всієї історії цивілізації хімія була пов'язана з духовною культурою людства через створення нових матеріалів для живопису, скульптури, архітектури, через технологію

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

створення художніх творів. Вдалим методичним прийомом є використання пізнавальних задач, побудованих на основі історико-мистецтвознавчої інформації, використання художньої літератури.

Звернення до історії, мистецтва, літератури сприяє не тільки розширенню кругозору учнів, але і встановленню сприятливої емоційної атмосфери на уроці. Крім того, хімічна наука має власні засоби естетичного розвитку – строгість і краса структурних формул, вражаючі ефекти хімічних реакцій тощо.

Учитель стимулює учнів до вибору і самостійного використання різних способів виконання завдань; застосовує завдання, що дозволяють учню самому вибирати тип, вигляд і форму матеріалу (словесну, графічну, умовно-символічну); забезпечує рефлексію: обговорення того, що вийшло, а що ні, де припустилися помилок, як вони були виправлені.

Таким чином, здоров'язбережувальні технології – це освітні технології, що відповідають основним принципам здоров'язбереження, найголовнішим з яких можна вважати такий: «Не нашкодь!» – усі вживані методи, прийоми, засоби, що використовуються, повинні бути обґрунтованими, перевіреними на практиці, такими, що не завдають шкоди здоров'ю учня і вчителя.

Формування здоров'язбережувальної компетентності засобами навчального предмета дозволяє завдяки використанню сучасних технологій забезпечити комфортні умови кожному учню, урахувати індивідуальні особливості кожної дитини, а отже, мінімізувати негативні чинники, які могли б завдати шкоди його здоров'ю. Особливістю здоров'язбережувальної технології є пріоритет здоров'я серед інших напрямів дії на школярів. Учитель повинен працювати так, щоб навчання дітей у школі не завдавало шкоди їхньому здоров'ю, не знижувало рівня мотивації навчання.

Питання орієнтації на здоровий спосіб життя, організації навчально-виховного процесу щодо підтримання здоров'я – це цілий пласт для серйозних досліджень та методичних пошуків, що спонукає на подальшу творчу роботу.

Література:

1. Вайнер Е. Н. Формування здоров'язберегаючого середовища в системі загальної освіти // Валеологія. – 2004. – № 1. – С.21–26.
2. Освітні технології : Навч.-метод. посіб. /О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; Заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2001. – 256 с.
3. Севрук А. І. Здоров'язберегаючий урок /А. І. Севрук, Е. А. Юніна // Шкільні технології. – 2004. – № 2. – С. 200–207.
4. Смирнов Н. К. Здоров'язберегаючі освітні технології в сучасній школі. – М. : АПК і ПРО, 2002. – 121с. – С. 44, 63.
5. Сухомлинський В. О. Здоров'я і ще раз здоров'я // Вибр. тв.: в 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 109.